

DOI: 10.59560/18291155-2024.3-95

ԲԱԳՐԱՏ ՂԱԶԻՆՅԱՆ

Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների դատախազության դատախազ, արդարադատության առաջին դասի խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,

«ԳԱԱ միջազգային գիտակրթական կենտրոնի իրավագիտության ամբիոնի դոցենտ»

ԴԱՏԱԽԱՂՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Ամփոփագիր

Հոդվածը վերաբերում է պետական իշխանության մարմինների համակարգում դատախազության տեղի հիմնախնդրի ուսումնասիրությանը և վերլուծությանը: Այս առումով կասկածից վեր է, սահմանադրական զարգացման արդի շրջափուլում կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում պետական իշխանության իրավապահպան գործառույթ իրականացնող մարմինների տեղի հստակեցումը իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման համակարգում, ինչը կարևոր նշանակություն ունի ոչ միայն նրանց ինստիտուցիոնալ կայացման և զարգացման, այլ նրանց միջև արդյունավետ գործառնական տարանջատումն ապահովելու տեսանկյունից՝ ապահովելով արդյունավետ համակարգի կայուն զարգացումը:

Սույն գիտական հոդվածի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությամբ հեղինակը, դիտարկելով տեսական գրականության մեջ դատախազության տեղի վերաբերյալ առկա մոտեցումները և համադրելով դրանք սահմանադրական արդարադատության

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ ♦ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ♦ 3(115)/2024 95

միջազգային պրակտիկայում արտահայտված մի շարք իրավական դիրքորոշումների հետ, եկել է այն եզրահանգման, որ դատախազությունը չի մտնում պետական իշխանության որևէ թևի մեջ, այն անկախ սահմանադրական մարմին է՝ կոչված իրականացնելու սահմանադրորեն իրեն վերապահված լիազորությունները:

Դրա հետ մեկտեղ՝ կատարված ուսումնասիրությամբ հեղինակը դիտարկել է նաև ներպետական սահմանադրաիրավական կարգավորումները՝ ներկայացնելով իր սեփական լուծումները առկա խնդիրների հաղթահարման նպատակով:

Հիմնաբառեր. դատախազություն, պետական իշխանության թև, պետության գլուխ, օրենսդիր մարմին, արդարադատություն, վերահսկողական իշխանություն, լիազորություն:

Ներածություն

Կասկածից վեր է, սահմանադրական զարգացման արդի շրջափուլում կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում պետական իշխանության իրավապահպան գործառույթ իրականացնող մարմինների տեղի հստակեցումը իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման համակարգում, ինչը կարևոր նշանակություն ունի ոչ միայն նրանց ինստիտուցիոնալ կայացման և զարգացման, այլև նրանց միջև արդյունավետ գործառնական տարանջատումն ապահովելու տեսանկյունից՝ ապահովելով այդ համակարգի արդյունավետ և կայուն զարգացումը:

Օրինականության և իրավակարգի ապահովման ոլորտում անկյունաքարային նշանակություն ունի դատախազությունը՝ որպես սահմանադրական ինստիտուտ: Պետության և հասարակության շահերից է բխում, որ իրավունքի գերակայությունը երաշխավորվի արդարադատության արդար, անաչառ և արդյունավետ իրագործմամբ: Դատախազները պետք է ապահովեն, որ վարույթի բոլոր փուլերում երաշխավորվեն անձնական իրավունքներն ու ազատությունները և

պաշտպանվի հանրային կարգը: Սա ներառում է պաշտպանության կողմի և տուժողների իրավունքների լիարժեք պահպանումը: Արդարադատության արդար իրականացման համար անհրաժեշտ է, որ մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերը լինեն իրավահավասար: Դատախազների տարաբնույթ կամ փոխլրացնող գործառույթների պատշաճ կատարումն արդարադատության արդար, անաչառ և արդյունավետ իրագործման անհրաժեշտ երաշխիքն է: Դատախազները պետք է ինքնուրույն լինեն ինչպես իրենց գործառույթներն իրականացնելիս, այնպես էլ միմյանցից: Հետևաբար, ինչպես քրեական արդարադատության ոլորտում, առօրյա կյանքում ևս՝ դատախազությունն ունի հանրությանը իրավական իրողություն հաղորդելու առաքելություն՝ հատկապես հանրային այն շահերի մասով, որոնք այլ կերպ չեն պաշտպանվելու կամ այն անձանց շահերի մասով, ովքեր խոցելի վիճակի բերումով ի գորու չեն իրականացնել իրենց իրավունքների պաշտպանությունը: Հետևաբար, դատախազության՝ որպես սահմանադրական միասնական ինստիտուտի կարգավիճակի առանձնահատկությունը ոչ միայն պայմանավորված է սահմանադրական գործառույթների բացառիկությամբ, այլև դրանց սոցիալ-իրավական նշանակությամբ:

Ուստի պետությունում օրինականության ռեժիմի ապահովման ոլորտում դատախազությունն ունի բացառիկ կարևոր դերակատարում, որպիսի պայմաններում կարևորվում է իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման համակարգում նրա տեղի բացահայտման և հստակեցման հարցը: Այդ խնդիրը մշտապես գտնվել է տարբեր գիտատեսական ուսումնասիրությունների կիզակետում, դրա վերաբերյալ արտահայտվել են տարբեր տեսակետներ, որպիսի պարագայում խնդրի ամբողջական լուծման վերհանումը, սահմանումը և ամրագրումը հնարավորություն կտա հստակեցնել նրա ինստիտուցիոնալ և գործառնական անկախությունը:

Առաջադրված նպատակին հասնելու համար սահմանվել են հետևյալ խնդիրները.

1. ուսումնասիրել և վերլուծել պետական իշխանության մարմինների համակարգում դատախազության տեղի վերաբերյալ

մոտեցումները՝ ներկայացնելով դրա վերաբերյալ սեփական մոտեցումները,

2. ուսումնասիրել և վերլուծել դատախազության ինստիտուտի վերաբերյալ ներպետական սահմանադրաիրավական կարգավորումները՝ առկա խնդիրների հաղթահարման ուղղությամբ ներկայացնելով սեփական լուծումները:

Պետական իշխանության համակարգում դատախազության տեղի վերաբերյալ առկա մոտեցումները

Տեսական գրականության վերլուծությունը վկայում է, որ դատախազության տեղի վերաբերյալ մոտեցումներն իրենց հիմքում ունեն սահմանադրական նորմերին, ինստիտուտներին և սկզբունքներին տրված տարբեր մեկնաբանություններ, որոնք շատ հաճախ իրենց բնույթով իրարամերժ են և հակասական:

Մասնավորապես՝

1. Դատախազությունը պետք է գործի պետության գլխին առընթեր.

Այս մոտեցման հիմքում ընկած է այն տեսակետը, որ դատախազությունը, իր կարգավիճակով համագործակցելով պետության գլխի հետ, պետք է դիտարկվի նրա լիազորությունների իրականացման կազմակերպական-իրավական կառուցակարգի համատեքստում¹: Նշված տեսակետի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ պետության գլուխը՝ որպես Սահմանադրության երաշխավոր, պետական իշխանության բնականոն գործունեությունը և շարունակականությունը ապահովող սահմանադրական սուբյեկտ, շատ հաճախ իր սահմանադրական լիազորություններն իրականացնելիս ստիպված է դիմել նաև իրավական տարբեր մեխանիզմների կիրառման, ինչն անհնարին է իրականացնել առանց դատախազության: Այս տեսակետի կողմնակիցների գնահատմամբ՝ այս մոտեցումը կհամապատասխանի նաև «Око государственного правосудия» հայեցակարգին և ամբողջապես կընդգծի Հանրապետության

¹ **Бозров В.М.** Правоохранительные органы РФ / Под ред. В.М. Бозрова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2014. – С. 433.

Նախագահի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը՝ որպես պետության ղեկավար¹:

Այս մոտեցումը, մեր գնահատմամբ, խնդրահարույց է հատկապես այն պայմաններում, որ դատախազությունը դրանով իսկ կդառնա գերատեսչական ենթակայություն ունեցող մարմին, կզրկվի իր անկախությունից, որպիսի հանգամանքն, ինքնին, խոչընդոտ կհանդիսանա նրա գործունեության արդյունավետության ապահովման համար: Պետության գլուխը, իր հերթին, իր ենթակայության ներքո ունենալով նման ինստիտուտ, ուղղակիորեն հնարավորություն կստանա իր ձեռքում կենտրոնացնել վերահսկողական լիազորությունների մի ստվար զանգված, ինչը կհանգեցնի իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի խախտման:

2. Դատախազությունը հանդիսանում է գործադիր իշխանության մարմին.

Դատախազության հիմնական սահմանադրական առաքելությունն է օրենսդրության կատարումն ապահովելը և իր բնույթով իրականացվող գործունեությունը կրում է գործադիր բնույթ: Նա համակարգում է կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարը, վերահսկում է օրենքների կատարումը և փոխգործակցում իշխանության այս ճյուղի այլ մարմինների հետ²: Այնինչ, նշված տեսակետի դեմ արտահայտվող տեսաբանների գնահատմամբ նման պարագայում արդարացիորեն կխախտվի իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սահմանադրական հաշվեկշիռը, քանի որ գործադիր իշխանության ձեռքում կհայտնվի հսկողական գործառույթներ իրականացնող մարմին, ինչը կհանգեցնի իշխանության այդ թևի լիազորությունների ուժեղացմանը³:

¹ **Винокуров А.Ю., Винокуров Ю.Е.** Прокурорский надзор: Учебник для вузов / Под общ. ред. А.Ю. Винокурова. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2017. - С. 352.

² Проблемы общей теории права и государства: Учебник / Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. - М.: Норма: ИНФРА-М, 2018. - С. 696.

³ **Капинус О.С. и др.** Прокурорский надзор. В 2-х т. Том 2. Особенная и специальные части: Учебник для вузов / Под общ. ред. О.С. Капинус. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2017. - С. 420.

3. Դատախազությունը հանդիսանում է օրենսդիր իշխանության մարմին.

Այս մոտեցման կողմնակիցների գնահատմամբ դատախազությունը պետք է դիտարկվի որպես օրենսդիր իշխանության մարմին՝ հատկապես այն պատճառով, որ իր լիազորությունների ուժով հսկողություն է իրականացնում օրենքների կատարման նկատմամբ: Դատախազությունն իր կարգավիճակով դասվում է օրենսդիր իշխանության մարմինների շարքին, քանի որ դատախազներն իրենց գործունեության մեջ մեծապես կախված են օրենսդիր մարմնի կողմից տրված՝ տարաբնույթ իրավախախտումների վերաբերյալ ստացված տվյալներից և իրենց հսկողական և վերահսկողական գործունեության իրականացումը պայմանավորում են դրանով¹:

Այս պարագայում, սակայն, անուշադրության է մատնվում այն հանգամանքը, որ դատախազությունն իր սահմանադրաիրավական կարգավիճակով նորմատիվ-իրավական ակտերի ընդունման լիազորությամբ օժտված չէ, որպիսի պարագայում որևէ կերպ չի կարող դիտարկվել որպես օրենսդիր իշխանության մարմին:

4. Պետական իշխանության մարմինների համակարգում դատախազության տեղն այնքան կարևոր չէ, որքան նրան անհրաժեշտ և բավարար լիազորությունների ծավալով ապահովելը.

Այս տեսակետի մոտեցման կողմնակիցների գնահատմամբ բացարձակապես կարևոր չէ դատախազության սահմանադրաիրավական կարգավիճակի բացահայտումը, քանի որ դրա վերաբերյալ բոլոր վեճերը կրում են գիտատեսական բնույթ և բնականաբար առաջնային պլան է մղվում նրա լիազորությունների և պետական իշխանության համակարգում նրա արդյունավետ համագործակցության կառուցակարգերի սահմանումը²:

¹ **Ломовский В.** Какой власти принадлежит прокуратура? // Российская юстиция. - 2017. - №9. - С. 21.

² Прокурорский надзор: Учебник и практикум для академического бакалавриата / Под ред. А.Ф. Смирнова, А.А. Усачева. - М.: Издательство Юрайт, 2016. - 402 с.

Այս տեսակետը, մեր խորին համոզմամբ, հիմնավոր համարվել չի կարող, քանի որ պետական մարմնի սահմանադրաիրավական կարգավիճակի սահմանման հիմքում ընկած են հենց նրան վերապահված լիազորությունները, որոնց անհրաժեշտ և բավարար ծավալն էլ հենց պայմանավորում է նրա տեղը պետական իշխանության մարմինների համակարգում:

5. Դատախազությունը պետական իշխանության առանձին՝ վերահսկողական իշխանության կենտրոնական մարմինն է.

Այս տեսակետի կողմնակիցների գնահատմամբ՝ դատախազությունը և պետական իշխանության այն ինստիտուտները, որոնք օժտված են հսկողական կամ վերահսկողական բնույթի լիազորություններով, պետք է դառնան պետական իշխանության ինքնուրույն թև՝ ապահովելով նմանատիպ խումբ լիազորությունների իրականացման արդյունավետությունը, որտեղ կենտրոնական դերակատարումը պետք է վերապահվի դատախազությանը¹: Անկախությունը վերահսկողության գործունեության արդյունավետության ապահովման առաջին նախապայմանն է: Դատախազներն իրենց գործունեությունն իրականացնում են պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, պաշտոնատար անձանցից անջատ, չեն մտնում պետական իշխանության և ոչ մի թևի մեջ, որպիսի պայմաններում օրինականության և իրավակարգի լիարժեք ապահովման համար նրանք պետք է օժտված լինեն անհրաժեշտ և բավարար լիազորություններով՝ իրավախախտումների վերհանման և դրանց հետևանքների վերացման համար: Այնինչ, նման մոտեցումն ուղղակիորեն խաթարում է պետական իշխանության եռաթև համակարգում առկա զսպումների և հակակշիռների համակարգը, քանի որ նմանատիպ լիազորություններով օժտված են պետական իշխանության գրեթե բոլոր մարմինները, իսկ դրանց առանձնացումը կխաթարի բնականոն գործունեությունը:

¹ Григорьева Н.В. Прокурорский надзор: Учебное пособие. 6-е изд. - М.: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2016. - С. 215.

6. Դատախազությունն անկախ սահմանադրական ինստիտուտ է և չի հանդիսանում դատական իշխանության մարմին.

Դատական իշխանության բնականոն գործունեության ապահովմանը մասնակցում են տարաբնույթ պետական մարմիններ, որոնք այս կամ այն կերպ աջակցում են երկրում արդարադատության իրականացմանը: Այդ մարմիններից է դատախազությունը: Իր իրավական կարգավիճակով և գործունեության նպատակային նշանակությամբ դատախազությունն անկախ պետական մարմին է, որը չի մտնում դատական իշխանության համակարգի մեջ, ուստի չի կարող լինել դատական իշխանության ինստիտուտներից մեկը¹:

Այս տեսանկյունից կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում նաև դատախազության գործունեությունը քրեաիրավական ոլորտից զատ, երբ մի շարք երկրներում դատախազներն ակտիվ մասնակցություն են ցուցաբերում նաև իրավունքի այլ ճյուղերին՝ քաղաքացիական, աշխատանքային, ընտանեկան, կենսաթոշակային, վարչական իրավունքներին առնչվող բնագավառներում՝ որպես անկախ պետական մարմին ապահովելով քաղաքացիների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը: Ընդ որում՝ ուշագրավ է նաև այն հանգամանքը, որ մի շարք եվրոպական երկրներ /օրինակ՝ Հունգարիա, Սլովակիա, Չեխիա և այլն/ ստիպված եղան բարեփոխումներից հետո նորից վերադառնալ հենց այս մոդելին, ինչն արդյունավետ գործիք հանդիսացավ քաղաքացիների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար²: Մասնավորապես, մի շարք երկրների փորձը, մասնավորապես՝ Բելգիա, Չեխիա, Գերմանիա, Բուլղարիա, Հունգարիա, Իռլանդիա, Էստոնիա, Դանիա, Ֆինլանդիա, Վրաստան, Շվեդիա, Շվեյցարիա և Միացյալ Թագավորություն և այլն, ցույց է տալիս, որ դատախազությունը քրեական ոլորտից դուրս օժտված է լայն լիազորություններով, որոնք ընդհանուր առմամբ հանգում են հետևյալին՝

¹ Бутаева Е.А., Виницкий Л.В. Участие прокурора в ходе предварительного следствия. - М.: Юрлитинформ, 2013. - С. 78.

² <https://rm.coe.int/-8-/168071f92e>

դատախազը կարող է հարուցել վարույթ՝ ամուսնությունը անվավեր ճանաչելու համար, մահացած երեխայի անունից հայրությունը չեղյալ ճանաչելու համար, եթե որպես հայր ճանաչված անձը մահացած երեխայի հայրը չէ, այն անձի անունից, որը ճանաչվել է որպես երեխայի հայր, և որն ի վիճակի չէ վարույթ հարուցելու իր հայրությունը չեղյալ հայտարարելու համար, անչափահասների որդեգրումը անվավեր ճանաչելու համար, ալիմենտի պահանջով, երեխայի խնամքի հարցով, ծնողական իրավունքից զրկելու համար, եթե անձը ցանկացած պատճառով ի վիճակի չէ պաշտպանելու սեփական իրավունքները, ինչպես նաև, եթե հիմնադրամը չի իրականացնում իր ստեղծման նպատակները կամ եթե հիմնադրամի գրանցումը ենթակա է մերժման օրենքի փոփոխության հիմքով՝ հիմնադրամը լուծարելու համար, հանրային հիմնադրամների ստեղծման օրինականությունն ապահովելու համար, եթե հիմնադրամի գործունեության օրինականությունն այլ կերպ հնարավոր չէ ապահովել, մահացած անձի կամ լուծարված իրավաբանական անձի զրպարտության դեպքում, եթե խախտվում է հանրային շահը, ցանկացած պայմանագրի պայման կարող է վիճարկվել դատախազության կողմից, պայմանագիրն առջինն ճանաչելու համար, եթե այդ պայմանագիրը վնասում է հանրային շահին, եթե, բացառությամբ կուսակցությունների, հասարակական կազմակերպության գործունեության օրինականությունն այլ կերպ հնարավոր չէ ապահովել, կազմակերպության գրանցումը չեղյալ ճանաչելու համար, քաղաքացիության վկայականով հաստատված փաստերը դատարանում վիճարկելու համար, շրջակա միջավայրին վնաս հասցնելու դեպքում՝ արգելելով այդպիսի գործունեությունը կամ վնասի հատուցում պահանջելով, ցանկացած անձի դեմ վարույթ է հարուցում, որը խախտել է կենդանիների պաշտպանության օրենսդրությունը, ապրանքային նշանի գրանցման և գրանցումը չեղյալ հայտարարելու մասին, արտոնագրի տրամադրման կամ վերացման մասին որոշումը փոխելու համար, եթե դրանք առևտրային նպատակով շահագործելը հակասում է հանրային կարգին կամ բարոյականությանը, հինգ տարի

շարունակ անհայտ կորած անձանց մահացած ճանաչելու համար և այլն¹:

Ի տարբերություն նշված մոդելի՝ ՀՀ դատախազության մոդելը նման իրավական լուծումներով օժտված չէ, որպիսի կարգավիճակի վերապահումը, մեր խորին համոզմամբ, էապես կբարձրացներ նրա տեղը և դերը պետական իշխանության մարմինների համակարգում: Չնայած դրան՝ ուրախությամբ պետք է արձանագրել, որ 2023 թվականի ապրիլի 6-ից ուժի մեջ մտած «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի ուժով դատախազությանն իրավունք վերապահվեց նաև համայնքային շահերի պաշտպանության հայցով դիմել դատարան:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ է արձանագրել, որ դատախազությունը չի պատկանում պետական իշխանության և ոչ մի թևի, այլ զբաղեցնում է իր յուրահատուկ տեղը պետական իշխանության մարմինների համակարգում՝ հանդիսանալով անկախ սահմանադրական ինստիտուտ:

Դատախազության անկախության վերաբերյալ սահմանադրական դատարանների միջազգային պրակտիկայում առկա որոշ իրավական դիրքորոշումներ, միջազգային փաստաթղթերում, եզրակացություններում առկա կարգավորումներ.

ԵՄ Նախարարների կոմիտեի R (2000) 19 հանձնարարականի 14-րդ կետի համաձայն՝ այն պետություններում, որտեղ դատախազությունն անկախ է կառավարությունից, պետությունը պետք է ձեռնարկի արդյունավետ միջոցներ, որպեսզի օրենքով ամրագրի դատախազության անկախության բնույթը և ծավալը: Նույն հանձնարարականի 19-րդ կետում նշված է՝ դատախազը բոլոր դեպքերում պետք է հնարավորություն ունենա անխոչընդոտ կերպով հարուցելու քրեական հետապնդում պաշտոնատար անձանց նկատմամբ՝ հատկապես կոռուպցիայի, լիազորությունների անօրինական օգտագործման, մարդու իրավունքների խախտման համար²: Վենետիկի հանձնաժողովի

¹ **Շաքարյան Թ.**, Դատախազության սահմանադրաիրավական հիմքերի իրացման արդի ուղենիշները: «Օրինականություն», թիվ 95, 2016, էջ 24-25:

² <https://www.refworld.org/docid/43f5c8694.html>

2017 թվականին ընդունված՝ CDL-PI (2018)001 «Դատախազության վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիքների և զեկույցների ամփոփում» վերտառությամբ փաստաթղթում ներկայացվել են դատախազության անկախության վերաբերյալ այս կառույցի դիրքորոշումները¹: Ընդհանուր առմամբ պետք է առանձնացնել հետևյալ դրույթները:

1. Դատախազության անկախության մասին միջազգային չափանիշ գոյություն չունի, որը, կարծում ենք, պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ մի շարք պետություններում դատախազությունը գործադիր իշխանության մաս է և ենթարկվում է Արդարադատության նախարարությանը:

2. Առկա է դատախազության անկախության ապահովման ընդհանուր միտում: Ավելին՝ «Դատական համակարգի անկախության վերաբերյալ եվրոպական չափանիշների հաշվետվության մասին» CDL-AD (2010) 040 փաստաթղթում Հանձնաժողովը նշել է, որ առկա է ոչ թե դատախազությունը գործադիր իշխանությանը կապելու կամ ենթարկելու միտում, այլ առավել անկախ դատախազական համակարգ ստեղծելու՝ լայն տարածում ստացած միտում: Վենետիկի հանձնաժողովը «Հունգարիայի Հանրապետության նորմատիվային հայեցակարգի վերաբերյալ» CDL (1995) 073rev կարծիքում նշել է. «Պետությունում հանրային մեղադրանքի համակարգի լիարժեք անկախությունը պետք է հանդիսանա այդ համակարգը կարգավորող հիմնարար սկզբունք: Հասարակությունն այս համակարգին կվստահի, եթե այդ համակարգի անկախությունը երաշխավորված է և պաշտպանվում է օրենքով»:

3. Դատախազության անկախության ճանաչման համար կարևոր է Սահմանադրության կառուցվածքում նրա զբաղեցրած տեղը: Այսպես, Հանձնաժողովը «Դատախազության ծառայության մասին Մոլդովայի օրենքի նախագծի վերաբերյալ» CDL-AD (2008) 019 կարծիքում նշել է՝ «Սահմանադրությամբ դատախազությունը դատական իշխանության մաս է (Սահմանադրության IX գլուխ): Դա այլ պետական մարմիններից դատախազության անկախության համար ունի կարևոր նշանակություն:

¹ Մեջբերված բոլոր եզրակացությունները ստացվել են Վենետիկի հանձնաժողովի պաշտոնական ինտերնետ կայքից:

4. Միևնույն ժամանակ կարևոր է խուսափել դատախազության անկախությունն այլ պետական մարմինների՝ այդ թվում դատարանների անկախությանը սպառնալիք դառնալու հավանականությունից: «Թեև Սահմանադրությունը պետք է ապահովի ինչպես դատախազության համակարգի, այնպես էլ գլխավոր դատախազի անկախությունը, սակայն պետք է ցուցաբերել զգուշություն, որպեսզի մի կողմից հավասարակշռվի կառավարության, պառլամենտի, ոստիկանության կամ հասարակության միջամտությունը, մյուս կողմից՝ գլխավոր դատախազի պատասխանատվությունը պատշաճ կատարելու իր գործառույթը»¹:

Ալբանիայի Սահմանադրական դատարանի կողմից 2006 թվականի դեկտեմբերի 4-ին թիվ 26/06 գործով կայացված որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ գլխավոր դատախազը՝ որպես դատախազության ղեկավար, քաղաքական պատասխանատվություն չունի խորհրդարանի առջև: Դա բխում է պրոֆեսիոնալ կառավարման վրա հիմնված դատախազություն ունենալու անհրաժեշտությունից, որտեղ գլխավոր դատախազը ոչ թե քաղաքական կառավարիչ է, այլ դատախազության պրոֆեսիոնալ ղեկավար: Այս հատկանիշներն ապահովում են դատախազության մասնագիտական անկախությունը: Ո՛չ խորհրդարանը, ո՛չ նրա հետաքննող հանձնաժողովներն իրավասու չեն վերանայել դատախազության կայացրած որոշումները կամ պարտադրել նրան փոխել դրանք: Այս համատեքստում Դատարանը նշել է, որ դատախազության նկատմամբ խորհրդարանական վերահսկողության մեթոդները չեն կարող օգտագործվել որպես կոնկրետ գործերի վերաբերյալ դատախազների կողմից կայացված որոշումները քննելու և գնահատման առարկա դարձնելու գործիք: Խորհրդարանը կարող է ազդել դատախազության վրա միայն իր օրենսդրական լիազորությունների միջոցով²:

Չեխիայի Սահմանադրական դատարանի կողմից 2011 թվականի հունիսի 28-ին թիվ Pl. ÚS 17/10 գործով կայացված որոշմամբ

¹ CDL (1995) 073rev

² <http://codices.coe.int/NXT/gateway.dll?f=templates&fn=default.htm>

Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ ԱՍահմանադրությունը, ԱՍ դատախազության մասին օրենքը, ինչպես նաև դատավարության կողմերի իրավահավասարության և պատշաճ դատավարության սկզբունքը պահանջում են դատախազության համակարգում անկախ պաշտոնավարում, որը, հանդես գալով որպես հատուկ և անկախ մարմին sui generis, իրականացնում է Սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված և բացառապես իրեն վերապահված խնդիրներ: Ինչ վերաբերում է դատախազության լիազորությունների իրականացմանը, ապա անկախության երաշխիքը չի կարող ընկալվել որպես դատական իշխանության երաշխիքների հետ նույնականացում¹:

Դատախազության տեղի վերաբերյալ ներպետական սահմանադրաիրավական կարգավորումների վերլուծություն.

1991 թվականի սեպտեմբերի 21-ին հռչակելով իր անկախությունը՝ Հայաստանի երրորդ Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը հայտարարեց, որ նախկին օրենսդրական և այլ ակտերի գործողությունը երկրի տարածքում կշարունակվի այնքանով, որքանով չեն հակասում անկախության Հռչակագրի իդեալներին: Սկզբունքներին չհակասող իրավական ակտերի թվին դասվեց նաև «Դատախազության մասին» ԽՍՀՄ օրենքը և նորանկախ Հայաստանի Հանրապետության դատախազության մարմինները, մինչև նոր օրենքի ընդունումը, իրենց գործունեության ընթացքում առաջնորդվում էին հենց այդ օրենքով:

1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունված ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածը, ամրագրելով դատախազության կարգավիճակը դատական իշխանությանը վերաբերող գլխում, սահմանում էր դատախազության լիազորությունների շրջանակը:

Դատախազությունը պետության սահմանադրական զարգացմանը համընթաց՝ ժամանակի մարտահրավերներին համահունչ մշտապես ենթարկվել է բարեփոխումների: Այս իմաստով համակարգի վրա զգալի ազդեցություն են ունեցել նաև ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություն-

¹ <http://codices.coe.int/NXT/gateway.dll?f=templates&fn=default.htm>

ները, որոնցից իրենց սահմանադրաիրավական նշանակությամբ հատկապես աչքի ընկան 2015 թվականի փոփոխությունները:

Սահմանադրության մեջ դատախազության մասին հիշատակելու ուժով դատախազությունը, ինչպես Նախագահը, օրենսդիր մարմինը, կառավարությունը, դատարանները, հանդիսանում է սահմանադրական ինստիտուտ: Սահմանադրական ինստիտուտներն օժտված են լեգիտիմության ավելի բարձր աստիճանով, նրանց կարգավիճակն ավելի կայուն է և չի կարող փոփոխվել կամ վերացվել առանց Սահմանադրության մեջ համապատասխան փոփոխություններ նախատեսելու¹:

Չնայած այն բանին, որ մինչ փոփոխությունները, դատախազությանը վերաբերող նորմերը շարունակում էին զետեղված լինել դատական իշխանության առանձին գլխում, սակայն այս պարագայում առավել քան ակնհայտ էր, որ նմանատիպ սահմանադրական կարգավորումն ակնհայտորեն չէր բխում դատախազության սահմանադրական կարգավիճակից՝ չարտացոլելով պետական իշխանության մարմինների համակարգում ՀՀ դատախազության իրական տեղն ու դերը: Մի կողմից՝ դատախազությունը դատական իշխանությանն աջակցող պետական մարմին է, մյուս կողմից՝ դատախազության գործունեությունը չի սկսվում և չի ավարտվում միայն դատական իշխանությանը աջակցելու շրջանակներում: Դատախազությունը, իրոք, աջակցում է դատական իշխանությանը, բայց և իրականացնում է միայն իրեն հատուկ գործառույթներ և օժտված է այնպիսի լիազորություններով, որոնցից զուրկ է դատական իշխանությունը:

Ի մասնավորի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով ընդունված սահմանադրական փոփոխություններն էլ ավելի հստակեցրեցին ՀՀ դատախազության տեղը պետական իշխանության մարմինների համակարգում: 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում սահմանադրորեն ամրագրվեց առան-

¹ **Осипян С.А.** Российский федерализм и конституционно-правовой статус прокуратуры: концептуальные проблемы. Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. - М., 2006. - С. 47.

ծին՝ «Դատախազությունը և քննչական մարմինները» վերտառությամբ՝ 8-րդ գլուխը, ինչի արդյունքում առաջին անգամ ՀՀ սահմանադրական զարգացման պատմության մեջ շեշտադրվեց դատախազության տեղը պետական իշխանության մարմինների համակարգում՝ որպես առանձին անկախ սահմանադրական ինստիտուտ: Հստակ սահմանվել է, որ դատախազությունը գործում է Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում, դատախազության մասին օրենքի հիման վրա: Արդյունքում, կարող ենք արձանագրել, որ սահմանադրի կողմից նման իրավական կարգավորման մոտեցմամբ, իր կարգավորումը ստացավ տասնամյակներ գործող խնդրահարույց իրավական կարգավորումը:

Այդուհանդերձ, հարկ է արձանագրել, որ 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում սահմանադրորեն իր տրամաբանական ավարտին չհասցվեց պետական իշխանության մարմինների համակարգում դատախազության տեղի վերաբերյալ իրավակարգավորումը: Մասնավորապես՝ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատախազությունը միասնական համակարգ է, որը ղեկավարում է գլխավոր դատախազը: Նմանատիպ իրավական կարգավորման սահմանմամբ որևէ կերպ չի հստակեցվում և բացահայտվում վերջինիս տեղը պետական իշխանության մարմինների համակարգում:

Համեմատական-սահմանադրական վերլուծության արդյունքները վկայում են, որ գրեթե մշտապես կարմիր թելով սահմանադրական ամրագրում է ստացել դատախազության՝ իբրև անկախ կամ ինքնուրույն մարմին լինելու մասին պահանջը: Օրինակ՝ Էսորվաթիայի Սահմանադրության 121a հոդվածի համաձայն՝ դատախազությունն ինքնուրույն և անկախ իրավաբանական մարմին է: Սերբիայի Սահմանադրության 156-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ դատախազությունը անկախ պետական մարմին է: Նման մոտեցում նախատեսված է նաև Մոնտենեգրոյում, Մակեդոնիայում, Բելգիայում, Իսպանիայում, Իտալիայում, Պորտուգալիայում և այլն: Ֆրանսիայի Սահմանադրության 64-րդ հոդվածն ընդհանուր

հղում է կատարում դատական մարմինների անկախությանը, սակայն Ֆրանսիայի Սահմանադրական խորհուրդը նշել է, որ այն ամբողջ ծավալով վերաբերելի է նաև դատախազության մագիստրատուրային¹:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանադրորեն ամրագրել դատախազության՝ անկախ սահմանադրական մարմին լինելու հանգամանքը: Այս մոտեցմանը համահունչ՝ անհրաժեշտ է համապատասխան իրավական լուծումներ նախատեսել նաև «Դատախազության մասին» օրենքով:

Եզրակացություն

Ամփոփելով հետազոտական աշխատանքների շրջանակներում կատարված ուսումնասիրություններն ու վերլուծությունները՝ հանգել ենք հետևյալ եզրակացության: Մասնավորապես.

1. Պետության օրինականության երաշխավորման տեսանկյունից դատախազությունն ունի բացառիկ կարևոր նշանակություն: Դատախազությունն անկախ սահմանադրական ինստիտուտ է՝ միասնական համակարգ, որը պետք է ստեղծվի Սահմանադրության հիման վրա և գործի սահմանադրորեն և օրենսդրորեն ամրագրված անկախության երաշխիքների խստիվ պահպանմամբ:

2. Դատախազների անկախությունն իրենց առաքելությունն իրականացնելու անբաժանելի մասն է: Նման անկախությունն ամրապնդում է դատախազների դիրքն իրավապահ համակարգում և հասարակության մեջ: Սա նաև երաշխիք է, որ արդարադատության համակարգը գործի արդար և արդյունավետ եղանակով, և որ դատական անկախության բոլոր առավելությունները լիովին կենսագործվեն: Ուստի՝ ինչպես դատավորների համար ապահովված անկախության դեպքում, դատախազների անկախությունը բացառիկ իրավունք կամ առավելություն չէ, որ վերապահված է դատախազներին՝ սեփական շահերին ծառայեցնելու նպատակով: Ընդհակառակը՝ այն արդար,

¹ Суд и государство / Под ред. Л.В. Головки, Б. Матъё. - М.: Статут, 2018. - С. 85.

անաչառ և արդյունավետ արդարադատության երաշխիքն է, որը պաշտպանում է թե՛ հանրային և թե՛ առանձին անձանց մասնավոր շահերը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Շաքարյան Թ.**, Դատախազության սահմանադրաիրավական հիմքերի իրացման արդի ուղենիշները: «Օրինականություն» թիվ 95, 2016:

2. **Shakaryan T.** Modern guidelines for implementation of the constitutional and legal bases of prosecutor's office, "Legislation" No. 95, 2016.

3. **Бозров В.М.** Правоохранительные органы РФ / Под ред. В.М. Бозрова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2014.

Bozrov V.M. Law enforcement agencies of the Russian Federation / ed. V.M. Bozrov. - 2nd ed., revised and add. - M.: Yurayt, 2014.

4. **Винокуров А.Ю., Винокуров Ю.Е.** Прокурорский надзор: Учебник для вузов / Под общ. ред. А.Ю. Винокурова. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2017.

Vinokurov A.Yu., Vinokurov Yu.E. Prosecutor's supervision. Textbook for universities / under the general. ed. A.Yu. Vinokurov. - 3rd ed., revised and add. - M.: Yurayt, 2017.

5. Проблемы общей теории права и государства: учебник / Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. - М.: Норма: ИНФРА-М, 2018.

Problems of the general theory of law and state: textbook / ed. V.S. Nersesyants. M.: Norma: INFRA-M, 2018.

6. **Капинус О.С. и др.** Прокурорский надзор. В 2-х т. Том 2. Особенная и специальные части: Учебник для вузов / Под общ. ред. О.С. Капинус. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2017.

Kapinus O.S. and others. Procurator's supervision in 2 volumes. Volume 2. Special and special parts. Textbook for universities under the general. ed. O.S. Kapinus. - 4th ed., revised and add. - M.: Yurait, 2017.

7. **Ломовский В.** Какой власти принадлежит прокуратура? // Российская юстиция. - 2017. - №9.

Lomovsky V. To which power does the prosecutor's office belong // Russian Justice. - 2017. №9.

8. Прокурорский надзор: Учебник и практикум для академического бакалавриата / Под ред. А.Ф. Смирнова, А.А. Усачева. - М.: Издательство Юрайт, 2016.

Prosecutor's supervision: textbook and workshop for academic baccalaureate / ed. A.F. Smirnova, A.A. Usacheva. - M.: Yurayt Publishing House, 2016.

9. **Григорьева Н.В.** Прокурорский надзор: Учебное пособие. 6-е изд. - М.: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2016.

Grigoryeva N.V. Prosecutor's supervision. Textbook. 6th ed. - M.: Infra-M, 2016.

10. **Бутаева Е.А., Веницкий Л.В.** Участие прокурора в ходе предварительного следствия. М.: Юрлитинформ, 2013.

Butaeva E.A., Vinitsky L.V. The participation of the prosecutor in the course of the preliminary investigation. M.: Yurlitinform, 2013.

11. **Осипян С.А.** Российский федерализм и конституционно-правовой статус прокуратуры: концептуальные проблемы. Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. - М., 2006.

Osipyany S.A. Russian federalism and the constitutional and legal status of the prosecutor's office: conceptual problems. Abstract diss. ... doc. legal sciences. M.: 2006.

12. Суд и государство / Под ред. Л.В. Головки, Б. Матьё, - М.: Статут, 2018.

Court and State / Ed. L.V. Golovko, B. Mathieu, - M.: Statute, 2018.

13. <http://codices.coe.int/NXT/gateway.dll?f=templates&fn=default.htm> (մուտք՝ 30.08.2023):

14. <http://codices.coe.int/NXT/gateway.dll?f=templates&fn=default.htm> (մուտք՝ 30.08.2023):

15. <https://www.refworld.org/docid/43f5c8694.html> (մուտք՝ 31.08.2023):

16. <https://rm.coe.int/-8-/168071f92e> (մուտք՝ 31.08.2023):

МЕСТО ПРОКУРАТУРЫ В СИСТЕМЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

Аннотация

В статье говорится об изучении и анализе вопроса о месте прокуратуры в системе органов государственной власти. В связи с этим не подлежит сомнению, что в современный период конституционного развития большое значение имеет прояснение места правоохранительных органов государственной власти в системе разделения и баланса властей, что важно не только с точки зрения их институционального становления и развития, но и с точки зрения обеспечения эффективного функционального разделения между ними, что приведет к устойчивому развитию системы.

В исследовании, проведенном в рамках данной научной статьи, автор, анализируя существующие в теоретической литературе подходы относительно места прокуратуры и сравнивая их с рядом правовых позиций, выраженных в международной практике конституционного правосудия, пришел к выводу, что прокуратура не принадлежит к какому-либо звену государственной власти, а является независимым конституционным органом, призванным осуществлять возложенные на него конституцией полномочия.

Наряду с этим, в ходе проведенного исследования автор также рассмотрел отечественные конституционно-правовые нормы, предложив собственные пути преодоления существующих проблем.

Ключевые слова: прокуратура, крыло государственной власти, глава государства, законодательный орган, юстиция, надзорный орган, полномочие.

PLACE OF PROSECUTOR'S OFFICE IN THE SYSTEM OF THE STATE AUTHORITY BODIES

Annotation

The article refers to analysis of the issue of the place of the prosecutor's office in the system of state authorities. In this sense, there is no doubt that in the current period of constitutional development, the clarification of the place of the law-enforcement bodies of the state power in the division and balancing of powers is of great importance, which is important not only from the point of view of their institutional establishment and development, but also from the point of view of ensuring effective functional separation between them: ensuring the sustainable development of an efficient system.

In the study carried out within the framework of this scientific article, the author, observing the existing approaches regarding the place of the prosecutor's office in the theoretical literature and comparing them with a number of legal positions expressed in the international practice of constitutional justice, came to the conclusion that the prosecutor's office is an independent constitutional body, called to exercise the constitutionally assigned powers.

Along with that, with the research done, the author also considered the domestic constitutional and legal regulations, presenting his own solutions in order to overcome the existing problems.

Keywords: Prosecutor's Office, wing of state power, head of state, legislative body, justice, supervisory authority, authority.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 11.09.2024 թ., տրվել է գրախոսության 12.09.2024 թ., ընդունվել է տպագրության 14.09.2024 թ.: